

De Stasigevangenis Hohenschönhausen

Folterpraktijken verstoep in een doodnormale woonwijk

Achtergrond - 22 oktober 2007

Decennia lang wist niemand waar 40 duizend DDR-dissidenten verbleven nadat ze waren verdwenen. Nu is het terrein van de voormalige Stasigevangenis Hohenschönhausen een drukbezochte gedenkplaats.

De Freienwalder Straße begint als een rustige, lommerrijke straat met keurige woonhuizen. Een normale Berlijnse woonwijk, zo lijkt het. Even verderop, na de kruising, verandert de omgeving. Links en rechts staan vervallen fabriekshallen en kantoorgebouwen op een verwaarloosd terrein. Op zich ook niets bijzonders. In de uitgestrekte buitenwijken van Oost-Berlijn wemelt het van de verlaten industriegebieden – stille getuigen van de economische malaise die de stad na de eenwording trof.

Maar dit gebied is anders: de huizen bij de kruising zijn in de jaren vijftig gebouwd als onderkomen voor Stasi-medewerkers en de witte muur die de tuin van het laatste woonblok afsluit, blijkt bij nader inzien een overblijfsel van de omheining van het *Sperrgebiet Hohenschönhausen*, een afgesloten en streng bewaakt stadsdeel waar de staatsveiligheidsdienst van de DDR geheime activiteiten ontplooiden. Het gebied omvatte naast de Freienwalder Straße ook delen van de Lichtenauer, Gensler- en Bahnhofstraße.

Witte vlek op de kaart

Op de plek waar ooit een grote poort met wachttorens de straat stremde, informeert een bordje over de geschiedenis van het *Sperrgebiet*. De hallen aan de rechterkant zien er opeens niet meer zo onschuldig uit. De Stasi vervaardigde er af luisterapparatuur, camera's en andere spionage-instrumenten waarmee de Oost-Duitse bevolking in de gaten werd gehouden. Daar tegenover bevond zich de bewapeningsafdeling van de Stasi. Het obscure garagebedrijf verderop was tot 1974 een werkkamp waar veroordeelde politieke gevangenen en criminelen dwangarbeid moesten verrichten, bijvoorbeeld in de bouw. Dit gebied was uiterst geheim, letterlijk een witte vlek op de kaart.

Het Sperrgebiet is aangelegd rond de centrale onderzoeksgevangenis van de Stasi. Hier werden tegenstanders van het regime vastgezet – volledig afgezonderd van de nietsvermoedende buitenwereld. Door middel van aanvankelijk fysieke en later steeds meer psychische foltermethoden, werden zij hier tot bekentenissen gedwongen, op grond waarvan een veroordeling als staatsvijand zou plaatsvinden. 40 duizend personen zaten hier tussen 1945 en 1990 vast, onder wie bekende dissidenten als Wolfgang Harich, Rudolf Bahro en Jürgen Fuchs.

U-Boot

De gevangenis komt voort uit een *Speziallager* dat de Russische bezetter in 1945 vestigde in een voormalige gaarkeuken. Het maakte onderdeel uit van een kampstelsel waarvoor de Russen gebruik maakten van concentratiekampen als Sachsenhausen en Buchenwald, waarbij de erbarmelijke omstandigheden werden voortgezet. Er zaten personen die (vaak ten onrechte) verdacht werden van actieve steun aan het nazi-bewind. Het Speziallager in Hohenschönhausen werd eind 1946 opgeheven. Zeker 886 mensen waren er in anderhalf jaar omgekomen; de schattingen lopen op tot wel drieduizend slachtoffers.

Door dwangarbeiders uit het naastgelegen werkkamp werd het gebouw vervolgens omgebouwd tot onderzoeksgevangenis voor de NKVD, Stalins beruchte geheime politie. In de kelder ontstond een naargeestig cellencomplex, vanwege het gebrek aan daglicht en de vochtige atmosfeer 'U-Boot' genoemd. De cellen waren primitief en het gevangenisregime was streng. Zo mochten gevangenen zich niet wassen, waren zij ondervoed en leden zij aan een structureel slaapttekort. Alsof dat nog niet genoeg was, waren er aparte foltercellen: een smalle cel waarin je alleen maar kon staan, cellen met te korte britsen of cellen die onder water konden worden gezet. In 1951 nam de Stasi de gevangenis over. De omstandigheden verbeterden wel enigszins, maar bleven zelfs voor DDR-begrippen barbaars. Paul Merker, een in ongenade gevallen partijbonds die hier in de jaren vijftig gevangen zat, vergeleek de cellen met stenen doodskisten. Nog steeds heerst er een grafstemming.

Verhoorkamers

In 1961 werd een nieuw gevangenisgebouw in gebruik genomen, eveneens door dwangarbeiders gebouwd. De keldergevangenis voldeed niet meer wat betreft kwaliteit en capaciteit. In de nieuwbouw waren de fysieke omstandigheden stukken beter, maar de gevangenen werden er aan andere vernederingen en psychologische druk blootgesteld. Het hele gebouw is erop ingericht om de gevangene zijn oriëntatie te ontnemen. Na binnenkomst met een geblindeerde

wagen kwam de gevangene in een fel verlichte ruimte waar gewapende bewakers hem bevelen toeschreeuwden. De veroordeelde werd volledig geïsoleerd en sprak met niemand, behalve tijdens het verhoor. Waar hij was, hoe lang hij moest blijven en wat hem na zijn gevangenschap te wachten stond, wist hij niet.

Een hele vleugel was gereserveerd voor verhoorkamers: 120 in totaal. Daar werden gevangenen door middel van trucs tot spreken aangezet. De verhoorder kon zich bijvoorbeeld laten opbellen met nepberichten over familieleden van de gevangene, of hij zweeg dagenlang tegen de gevangene om dan plotseling terzake te komen. Er zijn enkele gevallen bekend waarin ook fysiek geweld werd gebruikt tijdens deze verhoren, maar dat lijken uitzonderingen te zijn geweest.

Tegenwoordig is de gevangenis een gedenkplaats. Je wordt er rondgeleid door voormalige gevangenen die uit de eigen herinnering putten. Het zijn aangrijpende persoonlijke verhalen, verteld door bevlogen mensen die een duidelijk doel hebben: herhaling voorkomen. Volgens critici kunnen zij geen objectief beeld geven, maar dat is ook juist niet de bedoeling. Deze *Zeitzeugen* maken de paranoïde, oriëntatieloze sfeer die in de gevangenis moet hebben geheerst des te pregnanter.

Hidde van der Wall is historicus en won in 2007 de Volkskrant/DIA-scriptieprijs.

Afbeeldingen:
Duitslandweb

Dit is een artikel gedownload via [duitslandinstituut.nl](https://www.duitslandinstituut.nl).

Artikel: <https://www.duitslandinstituut.nl/artikel/3099/de-stasigevangenis-hohenschonhausen>